

บทคัดย่อ

โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนและสถานีนามัยหนองน้ำส้มในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการดูแลรักษาสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตำบลหนองน้ำส้ม อำเภอกุ้ย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คำถามวิจัยคือ รูปแบบในการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลรักษาสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตำบลหนองน้ำส้ม ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนควรเป็นอย่างไรโดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชน 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็น ความรู้ความเข้าใจ และสถานการณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของคนในชุมชน 3) เพื่อสำรวจรวบรวมข้อมูลแหล่งสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานที่มีอยู่ใน ตำบลหนองน้ำส้ม 4) เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการใช้สมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานในการดูแลรักษาสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน / หน่วยงานในตำบล 5) เพื่อเผยแพร่ ขยายผลความรู้ไปสู่คนในชุมชน เด็กเยาวชนและผู้สนใจ และสืบทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของคนในชุมชน

ผลการวิจัยสามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยซึ่งประกอบด้วย 1) องค์ความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชน เดิมทีคนในชุมชนมีความรู้และความเข้าใจและมีสูตรในการใช้สมุนไพรอยู่พอสมควร ความรู้ประเภทที่แรกความรู้ในการใช้สมุนไพรในการประกอบอาหารเพื่อเป็นยา หรือ ที่เรียกว่า “ อาหารเป็นยา ” คนในชุมชนก็ได้ความรู้มาจากการสะสมประสบการณ์ และความรู้ที่ได้มาจากรอบครัว เช่น แกงส้มมะรุมกินในช่วงปลายฝนต้นหนาวแก้อาการไข้หวัดได้ ประการที่สอง จะเน้นในเรื่องการใช้ในการรักษาอาการต่าง ๆ ที่เจ็บป่วยซึ่งหมอพื้นบ้านจะมีความรู้ในเรื่องสมุนไพรดีโดยจะใช้ผนวกร่วมกับคาถา พิธีกรรม ความเชื่อและความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องของผู้รู้หรือต้องเป็นผู้ที่เรียนมาเท่านั้น ความรู้เรื่องสมุนไพรในระยะแรกวิธีการถ่ายทอดความรู้จะมาจากครอบครัวหรือจากประสบการณ์ที่ได้รับมาจากการเข้ารับการรักษาตั้งแต่วัยเด็ก เช่น การใช้สมุนไพรกวาดคอเพื่อรักษาอาการเจ็บคอ เป็นต้น หรือบางคนก็ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นวิชาความรู้มาจากครอบครัวเพื่อสืบสานต่อการเป็นหมอพื้นบ้าน ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดก็ยังเน้นถ่ายทอดให้ผู้ชายเป็นหลักซึ่งถ้าครอบครัวตนเองไม่มีบุตรชายก็จะถ่ายทอดให้บุคคลอื่นเป็นอยู่ในเฉพาะกลุ่มที่อาจารย์หมอพื้นบ้านจะถ่ายทอดให้เท่านั้น แต่ที่ผ่านมามีผู้เรียนก็มีน้อยหรืออาจจะมียุคสมัยที่เข้ามาฝึกด้วยมักไม่ประสบความสำเร็จ เพราะปัจจัยหลายอย่างที่สำคัญขาดความตั้งใจจริง ขาดความอดทนในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้นั้นได้มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมความรู้ได้จากการถ่ายทอดจากมาจากรุ่นสู่รุ่นแต่ในปัจจุบันมีการนำความรู้เรื่องสมุนไพรมาเผยแพร่มากขึ้นทางช่องทางต่าง ๆ เช่นสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่ส่งเสริมเรื่องการใช้สมุนไพรทำให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากสื่อต่าง ๆ มาเทียบเคียงกับสูตรของตนเองว่าเป็นอย่างไร ทำให้มีความรู้เรื่องสมุนไพรมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการปรับตัวของหมอพื้นบ้านก็มีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้การรักษาสอดคล้องกับการรักษาในปัจจุบันเพื่อให้ผู้ที่เข้ารับการรักษาที่มีความมั่นใจมากขึ้น ในปัจจุบันมีการสอนนักเรียนที่สนใจสมัครเรียนวิชาเลือกหลักสูตรการแพทย์แผนไทยในโรงเรียน จำนวน 2 แห่ง ในระดับชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

2) ความคิดเห็น ความรู้ความเข้าใจและสถานการณ์การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของคนในชุมชน จากการวิเคราะห์ข้อมูลความรู้ในการใช้สมุนไพร จำนวนทั้งสิ้น 111 ราย นั้นสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ไม่รู้จัก / ได้กินได้ใช้คือกลุ่มที่ ยังไม่เข้าใจความรู้เรื่องสมุนไพรเลยแต่จากการสอบถามในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็ยังได้ใช้นามาเป็นประโยชน์อยู่ มีจำนวนทั้งสิ้น 4 ราย กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ไม่รู้จัก / ไม่กินไม่ใช้ คือกลุ่มที่ยังไม่เข้าใจความรู้เรื่องสมุนไพรเลยและปฏิเสธการใช้สมุนไพรทุกชนิด ซึ่งจากการสำรวจไม่มีคนกลุ่มนี้ กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่รู้จัก / ได้กินได้ใช้คือกลุ่มที่มีความรู้และเข้าใจในเรื่องสมุนไพรและนำมาใช้ในการรักษาหรือนำมาประกอบอาหารในชีวิตประจำวัน มีจำนวน 59 ราย และปัญหาที่พบจากการใช้สมุนไพร คือ ชาวบ้านยังไม่รู้จักสมุนไพรเท่าที่ควรและยังใช้ไม่ถูกต้อง ชาวบ้านยังไม่รู้จักวิธีใช้ ขั้นตอนการใช้และปริมาณที่ใช้อย่างถูกต้อง ไม่รู้หนังสือ ไม่สามารถหาความรู้ได้นอกจากรอให้คนมาบอกให้ความรู้ ยังไม่มีความรู้การเก็บรักษาสมุนไพรให้สามารถอยู่ได้นาน เสื่อมคุณภาพง่าย 3) แหล่งสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานที่มีอยู่ในตำบลหนองน้ำส้มด้วยสภาพพื้นที่ของตำบลหนองน้ำส้มซึ่งยังเป็นพื้นที่ที่ยังสามารถปลูกพืชผักได้ พืชสมุนไพรส่วนใหญ่ยังสามารถหาได้ทั่วไปตามชุมชนซึ่งจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พืชสมุนไพรพื้นฐานและสมุนไพรพื้นบ้านบางส่วนก็นิยมปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในการนำมาประกอบอาหาร ส่วนใหญ่แล้วจะปลูก จำพวก มะนาว ตะไคร้ มะกรูด พริก โหระพา เป็นต้น แต่บางส่วนก็จำเป็นต้องหาซื้อมาจากที่อื่นเพราะไม่มีใครปลูกหรือหาไม่ได้จากแหล่งชุมชน บ้านไหนที่ไม่มีสมุนไพรที่ต้องการคนในชุมชนจะมีการแบ่งปันให้กัน ใครไม่มีก็สามารถไปขอคนที่ทำได้ ปัญหาที่ส่งผลกระทบของแหล่งเพาะปลูกพืชสมุนไพรที่ผ่านมาของคนในชุมชนคือ การเกิดสภาวะน้ำท่วมทำให้พืชสมุนไพรที่มีอยู่นั้นตายหมด ไม่มีหลงเหลืออยู่ทำให้ในคนในชุมชนต้องเริ่มปลูกใหม่หรือหาพันธุ์มาจากที่อื่นมาปลูกซึ่งต้องใช้เวลาในการเพาะปลูกพอสมควร 4) แนวทางการส่งเสริมการใช้สมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรพื้นฐานในการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน / หน่วยงานในตำบล ประกอบด้วย 3 แนวทางคือ แนวทางที่ 1 ควรมีการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรพื้นฐานเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือนโดยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต “การกินอาหารเป็นยา” แนวทางที่ 2 ส่งเสริมความรู้ทางวิชาการเรื่องการใช้สมุนไพรที่เหมาะสมกับชนิดของการป่วย หรือ การรับประทานสมุนไพรเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค สำหรับใช้ดูแลสุขภาพในเบื้องต้นได้ แนวทางที่ 3 การเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในการทดลองการใช้สมุนไพรในการดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง เช่น ผู้ป่วยเบาหวาน ผู้ป่วยความดัน เนื่องจากการเก็บข้อมูลพบความรู้ว่ามีการใช้สมุนไพรที่สามารถใช้ในการดูแลการป่วยโรคเรื้อรังได้